

Veselin L. Mitrović¹
Univerzitet u Beogradu
Filozofski fakultet

KARAKTER ELITE I BUDUĆNOST SRBIJE²

Sažetak: U ovom radu se bavimo socioekonomskim i obrazovnim profilima ekonomske elite u Srbiji. Takav cilj motivisan je idejom da se ustanovi prisustvo odnosno odsustvo društvenog i moralnog motiva za poboljšanje društvenih okolnosti kod pripadnika jednog dela vladajućih slojeva. Zbog karakteristika metodološkog prisupa (kvantitativno istraživanje) takve aspiracije smo potražili u merenju kontinuiteta društveno-obrazovnog profila između roditelja, elite i njihove mlade dece. Za razliku od vertikalne pokretljivosti koja se u ovom slučaju može očitati samo između prve dve generacije prethodni obrazovni profil smo pratili u sve tri generacije, s tim što je kod najmlađe dece posmatrano usmeravanje na tip slobodnih aktivnosti. Ovo usmeravanje predstavlja jedan od važnijih indikatora u mogućem izboru stila života potomaka ekonomske elite. Značajan skok u obrazovnoj strukturi polazeći od roditelja preko pripadnika elite mogao bi značiti da su prve dve generacije verovala u visoko obrazovanje kao uslov pri regrutaciji u elitne položaje. Suprotno tome diskontinuitet u shvatanju obrazovanja kao regrutacionog uslova mogao bi upućivati na nedostatak moralnog motiva potrebnog za društveni napredak, s jedne strane, i nezadovoljstvom sopstvenim izborom profesije koja je, paradoksalno, omogućila dostizanje vladajućeg položaja s druge strane.

Gljučne reči: elita, obrazovanje, profesija, slobodno vreme i aktivnosti, društvena pokretljivost

UVOD

Sociografsko istraživanje društveno-obrazovnog i porodičnog profila ekonomske elite u Srbiji, inspirisano je rezultatima dobijenim prilikom istraživanja apatije i besperspektivnosti kod socioekonomski najniže rangiranih slojeva—nezaposleni, penzioneri i domaćice (Mitrović, 2013). Navedeno istraživanje, pored podatka da je gotovo polovina ispitanika reprezentativnog nacionalnog uzorka bez planova kako da poboljša životne okolnosti u narednih godinu ili dve, uočilo je sasvim izvesne društvene, demografske i ekonomske indikatore bezvoljnosti pomenutih

¹ mitrove@gmail.com

² Rad je urađen u okviru projekta 179035: *Izazovi nove društvene integracije u Srbiji: koncepti i akteri*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

slojeva. Tako prouzrokovana bezvoljnost, prouzrokuje dugotrajno stanje očajja i oduzima i parališe bilo kakvu društvenu inicijativu i moralni motiv da se deluje u pravcu stvaranja boljih uslova za život u datoj sredini. Kod ovih slojeva ostala je očuvana osnovna anticipacijska sposobnost ljudi – svesnost ugroženosti opstanka. Ipak ovakav anticipacijski kapacitet ostaje na osnovnom nivou, odnosno ne prelazi zadovoljavanje pukog preživljavanja. Ovako očuvana moć preživljavanja, pored primarne zaštitne uloge za pojedinca i grupu može uz detektovano odsustvo inicijative razviti i izuzetan moralni konformizam i otvoriti put u autoritarnost. Upravo zbog ovakvih karakteristika najniže rangiranih društvenih slojeva bilo bi potrebno istražiti karakteristike drugog pola društveno ekonomske ose. Određivanje društveno-ekonomskih, demografskih i obrazovnih osobina ekonomske elite u Srbiji ne okončava se samo davanjem podataka o njihovom poreklu i trenutnom društvenom statusu, nego imajući u vidu njihove društvene mogućnosti i moć otvara pitanje kako ih oni koriste odnosno da li postoje i kakvi su njihovi moralni motivi u pogledu budućnosti sopstvenog potomstva i zemlje u kojoj žive.

Ako pretpostavimo da sociopsihološka osnova jedinstva ekonomske elite počiva na činjenici da su oni sličan društveni tip (Lazić, 2011: 169; Mills, 1956: 3) i da su stoga pogodni za međusobno *umrežavanje* i društveno samoobnavljanje, potrebno je pokazati da tu grupu čine ljudi sličnog porekla i obrazovanja (prošlost), sličnih karijera, bračnih prilika, životnih stilova i navika (sadašnjost-aktuelni položaj). Pored toga, jedna od najvažnijih sociopsiholoških sličnosti jeste zatvorenost grupe viđena kao njihov odnos prema budućnosti (samoobnavljanje elitnih položaja).

Pošto se obrazovanje shvata kao glavni kanal društvene pokretljivosti, zatvorenost bi se sa tačke gledišta ekonomske elite mogla dalje shvatiti kao percepcija aktera o značaju (stručnog) obrazovanja u sticanju poslovno-upravljačke i na kraju ekonomske moći. Pored njihovog društvenog porekla, obrazovanja i aktuelnog elitnog položaja, jedan od osnovnih indikatora zatvorenosti jeste i kreiranje strukture dana njihovih mladih potomaka; refleksija poželjne slike budućnosti (u tabeli 1, pored dimenzija, strelicama su predstavljeni pravci delanja aktera).

Tabela 1. Dimenzije i indikatori uniformnosti društvenog tipa - ekonomska elita

Prošlost	Sadašnjost			Budućnost
Poreklo	Karijera	Brak	Standard života	Usmeravanje potomstva
Obrazovni profil roditelja	Obrazovni profil ekonomske elite	Obrazovni profil supružnika	Materijalni standard	Planiranje strukture dana mlade dece ↓ Zanimanje potomka? (samoobnavljanje elite?)
Bračna pokretljivost roditelja	Unutargeneracijska pokretljivost	Zanimanje supružnika	Odmor	
Međugeneracijska pokretljivost ispitanika		Bračna pokretljivost	Najbolji prijatelj	

Prilikom istraživanja apatije kod nezaposlenih u Srbiji (Mitrović, 2013), istakli smo da je pogled u budućnost od vitalnog značaja za koncept akcije odnosno delanje aktera. Na osnovu Šicove *fenomenologije društvenog sveta*, društvena akcija predstavlja akciju ili delanje koje je orijentisano ka prošlom, sadašnjem i (ili) budućem ponašanju druge osobe ili osoba. Akcija je ponašanje usmereno u pravcu realizacije „određenog budućeg cilja“. Ali slika „određenosti“ (perspektive) je u potpunosti definisana, odnosno mora posedovati elemente prošlosti. Cilj akcije mora posedovati komponentu prošlosti, bilo da se slika budućnosti i sadašnja akcija gradi na osnovu iskustva prošlosti ili se prošlost želi prevazići ili zaboraviti. Po Šicu akteri svoje akcije (delanje) vide u „budućem prošlom vremenu“.³ Najkraće rečeno slika akcije u takvom vremenu predstavlja „projekt akcije“. Projekt je akt koji predstavlja ne samo cilj nego istovremeno i pokreće akciju (motiv). On predstavlja kompleks mišljenja ili kontekst mišljenja u kome svaka faza tekuće akcije pronalazi značajnost (Schütz, 1967: xxiv, 60). Shodno ovom stanovištu, oni akteri koji su već na „vladajućim položajima“ svoje delovanje u pravcu dostizanja ili zadržavanja elitnih položaja mogu usmeriti na svoje mlade potomke.

Namera nam je da u ovom radu, poput društvene pokretljivosti koja se prati na osnovu zanimanja ispitanika i njihovih roditelja, utvrdimo stepen kontinuiteta i karakter obrazovanja predaka, ispitanika i njihovih potomaka, kako bismo barem delimično profilisali ono što izmiče objektivnom oku istraživača – osećanje samih pripadnika ekonomske elite o potrebi (specifičnog) obrazovanja za dolazak na elitne položaje. Na taj način mogli bismo pratiti na koji način srpska elita percipira ekonomsku moć odnosno stizanje do nje u budućnosti.

Navedenu ideju smo operacionalizovali tako što smo obrazovni profil saželi u tri kategorije: nadprosečni, prelazni i prosečni profil. Ova podela je zasnovana na stepenu obrazovanja i polazi od srednjoškolskih profila, opšteg ili specifičnog tipa, koje smo uopšteno nazvali prosečnim. Viša škola ili više od dve godine fakulteta smo okarakterisali kao prelazni obrazovni profil, dok su nadprosečni profili sve visoke škole ali i specijalizacije, magistrature i doktorati iz različitih naučnih oblasti.

Ako se ispostavi da su aktuelni pripadnici elite nadprosečnog obrazovanja i da su načinili znatan pomak u obrazovanju i društvenom položaju u odnosu na svoje roditelje, to bi moglo da znači da su tokom njihovog odrastanja i školovanja oni i njihovi roditelji „verovali“ da je školski kanal osnovni kanal društvenog nagrađivanja i napredovanja. Oslanjajući se na predstavljeni teorijski okvir i Tomasovu teorem, to dalje upućuje da je takvo uverenje moglo uticati na ostvarenje tog verovanja u svakodnevnom društvenim praksama čuvajući i pospešujući „tradicionalno viđenje meritokratije“ tokom njihovog zapošljavanja i napredovanja.

Međutim na pitanje, da li oni svoje mlade potomke vaspitavaju i usmeravaju u istom (obrazovnom) pravcu i da li svoju profesiju smatraju bitnom za ekonomsko napredovanje, na kraju da li su zadovoljni svojom profesijom, možemo videti tek pošto pokažemo na koje aktivnosti oni usmeravaju svoju mladu decu.

³ Najindikativniji primeri Šicovog viđenja akcije aktera u *budućem prošlom vremenu* (*modo futuri exacti*) u svakodnevnom životu su osveta ili kredit.

Dakle, viđeno optikom sociološke imaginacije projekat i motiv akcije ne samo da sa ličnog plana može biti prenet na potomstvo, nego se u odnosu na prošlost (sadašnjost) i put (akcija) do tih elitnih pozicija odnosno nekadašnje „klasično“ obrazovanje može postati stvar od sekundarnog značaja u odnosu na davanje prednosti sportskim, zabavljačkim ili nekim drugim tipovima usmeravanja dece.

Čini se da maternji jezik koji u sistemu obrazovanja biva zastupljen sa sve manjim brojem časova, postaje stvar improvizacije i sekundarnog značaja⁴ u odnosu na dodatno učenje stranog (uglavnom engleskog) jezika (tabela 15). Pošto je dobro poznavanje maternjeg jezika osnova daljeg stručnog usavršavanja i „preduslov za prihvatanje opšte kulture“, a obrazovni sistem, sredina i porodica imaju značajno mesto u „stepenu pismenosti“ mlade dece, ostaje da se ispita kakav je kontinuitet porodičnog obrazovanja, i da li se akcije ispitanika u odnosu na njihovo mlado potomstvo uklapaju u predstavu o obrazovanju, i na koncu sticanju opšte kulture i znanja, kao sekundarnom faktoru sticanja društvene i ekonomske samostalnosti. Pored toga to je i pokazatelj koji delimično otkriva da li srpska ekonomska elita, poput one u razvijenim društvima, svoje mlado potomstvo priprema za školovanje na vrhunskim svetskim Univerzitetima u oblastima koje danas donose najveće profite i ostvaruju društveni napredak; nano, bio, info-tehnologije i kognitivne nauke.

Utvrđivanje se vrši poređenjem tipova aktivnosti dece ispitanika, na sportske, učenje stranog jezika, tehnička i računarska znanja i umetnost (tabela 15). Dobijeni rezultati mogu govoriti ne samo o smeru aktivnosti potomstva, nego i uspostavljanju novih dimenzija razlikovanja elitnih i svih ostalih društvenih slojeva; u današnjim uslovima redovni treninzi, „visinske“ i druge sportske pripreme i oprema, lekcije stranog jezika i muzike, postaju prvenstveno stvar ekonomske moći porodice. Šire posmatrano, usmeravanje slobodnog vremena dece iz elitnog sloja u svakodnevnom životnim praksama i specifičnom društvenom i kulturnom okruženju može s jedne strane biti viđeno kao odraz ličnih preferencija, dok s druge strane predstavlja i izvesni „vrednosni i moralni putokaz“ (Murray, 2007: 494–495) za sve ostale niže društveno-ekonomske slojeve društva (Mitrović, 2012: 109). To dalje može dovesti do izazivanja izvesne „društvene patnje“ odnosno tenzije između nametnutog društvenog zahteva i stvarnih potreba i mogućnosti pojedinaca i grupa da dostignu takve zahteve. Ovakve tenzije mogu se javiti na više nivoa: nivo roditelj–dete, a zatim između različitih društvenih grupa, itd.

Pored toga ovi podaci mogu upućivati i na potencijalni rast ekoloških, zdravstvenih i komunalnih disfunkcija u budućnosti, koje bi mogle biti indukovane slabim poznavanjem i siromašnim uvidom u načine i razloge funkcionisanja i postojanja osnovnih društvenih, infrastrukturnih i reci-

4 Videti u: Stevanović, Maksić i Tenjović, 2009. Jezička kultura je nezaobilazni deo opšte kulture, pa bi njenim unapređenjem bio podignut opšti kulturni nivo kako pojedinca, tako i cele zajednice. Većina dosadašnjih ispitivanja ukazuje na značajne propuste učenika u poznavanju zakonitosti srpskog jezika o kojima se uči u školi. Rezultati ukazuju da većina učenika pravi pravopisne i gramatičke greške, zadovoljavajući uslov za osnovni nivo ovladanosti znanjem iz srpskog jezika prema standardima predviđenim za kraj obaveznog obrazovanja.

klažnih sistema. Uopšteno gledano, siromašna znanja iz oblasti opšte kulture dovode do neprepoznavanja osnovnih ljudskih i društvenih problema u komunikaciji ne samo na relaciji pojedinac–institucija, nego i između samih aktera. Nepoznavanje osnovnih tehničkih principa otežava u najširem smislu saobraćajnu komunikaciju. Pored toga značaj tehničkog i računarskog znanja je od izuzetnog značaja za razumevanje normalnog funkcionisanja tehničke infrastrukture (vodovodne, električne, telekomunikacione, reciklažne i kanalizacione) koje već nekoliko generacija unazad, na neki način, čine granice, šire i uže, životne sredine ljudi u razvijenim društvima i predstavljaju bitan uslov kvalitetnog života u svom okruženju.

SOCIODEMOGRAFSKE OSOBINE ELITE

Polnu strukturu današnje ekonomske elite u Srbiji karakteriše preovladavanje muške populacije i to 81.6% muškaraca u odnosu na 18.4% žena. Materijalni položaj grupe je okarakterisan kao viši u 94% slučajeva dok 6% obeležava viši srednji materijalni položaj (tabela 12). Dodatnom proverom (Hi kvadrat testom) utvrdili smo da veza između pola i materijalnog položaja nije od statističkog značaja, odnosno prikazana procentualna raspodela važi u slučaju oba pola.

Razvrstani na četiri razreda starosti za srpsku ekonomsku elitu se može reći da je oko 70% njenih pripadnika starosti između 29 i 50 godina, dok je oko 6% onih iz četvrte kategorije starosti između 61 i 70 godina života (tabela 2).

Bračna i porodična slika srpske ekonomske elite obeležena je relativno malim brojem njenih pripadnika koji ne žive u zajednici sa partnerom (9%) bilo da je reč o braku, nevenčanoj zajednici ili su pak bili u braku.

Tabela 2. Godine starosti pripadnika ekonomske elite u Srbiji (2012) (u %)

Četiri razreda starosti	29–40	41–50	51–60	61–70	Ukupno
		26.6	42.1	24.5	6.7

S jedne strane, generacijski sastav ekonomske elite i dominantan život u okviru bračne (partnerske) zajednice (91%), pogotovo imajući u vidu prva dva i delimično treći starosni razred, a s druge strane dominantan visok materijalni položaj, bio je još jedan od motiva da ispitamo strukturu njihove porodice i potencijalni uticaj roditelja na kreiranje životnog i profesionalnog usmerenja njihovog potomstva.

Svakodnevne aktivnosti i navike njihovih maloletnih potomaka mogli bi biti odlučujući faktor u budućem odabiru njihovih profesija i samim tim mogu uticati na meru samoobnavljanja srpske ekonomske elite. Korišćenje slobodnog vremena predstavlja jedan od najznačajnijih indikatora određenog životnog stila, dok visok materijalni položaj čini sadržaje za popunjavanje tog vremena brojnijim, bogatijim i pristupačnijim. Imajući u vidu podatak da u ovom uzorku oko 30% dece pripada predškolskom a da oko 40% dece pripada školskom uzrastu (do 18 godina), ovde ćemo pred-

staviti preovladavajući način ispunjavanja slobodnog vremena dece do 15 godina (oko 52%) u porodicama ekonomske elite.

Tabela 3. Struktura mladog potomstva u porodici ekonomske elite u Srbiji (2012) (u %)

Uzrast dece	Broj dece				Ukupno
	0	1	2	3	
Predškolska dob	71.8	19.6	7.4	1.2	100
Školska dob – deca mlađa od 18 godina	60.7	25.2	12.9	1.2	100

PROŠLOST: POREKLO

Obrazovni profil ispitanikovih roditelja

Imajući u vidu cilj istraživanja, potrebno je da prikazemo vremensku dimenziju obrazovnog kontinuiteta u porodici naših ispitanika. Osnovnu operacionalizaciju preko tri kategorije obrazovanja smo obogatili subprosečnim obrazovnim profilima, zbog znatnog broja majki naših ispitanika čije obrazovanje se završavalo sa osnovnom školom, a često je i to osnovno obrazovanje bilo prekinuto.

Tabela 4. Obrazovni profil očeva pripadnika ekonomske elite u Srbiji (2012) (u %)

Obrazovni profil oca				
Nadprosečni profili	Prelazni profil	Prosečni profili	Ispod proseka	Ukupno
44.8	16	30.6	8.6	100

Tabela 5. Obrazovni profil majki pripadnika ekonomske elite u Srbiji (2012) (u %)

Obrazovni profil majke				
Nadprosečni profili	Prelazni profil	Prosečni profili	Ispod proseka	Ukupno
21.7	16	37.6	24.7	100

Ako posmatramo podatake o obrazovnom profilu ispitanikovih roditelja u prvi plan izbija činjenica da je prelazni, obrazovni profil zastupljen u identičnom broju, dok se prosečni približava takvom, ujednačenom, odnosu kod oba roditelja (tabele 4 i 5). Takođe je vrlo zanimljiva ujednačenost subprosečnog (25%) i nadprosečnog nivoa (22%) obrazovanja kod majki. Kod očeva, suprotno prethodnoj relaciji kod majki, nadprosečni profili zauzimaju pet puta više mesta (45%) u ukupnom obrazovnom profilu, nego subprosečni nivoi obrazovanja očeva (9%).

Bračna pokretljivost ispitanikovih roditelja

Prethodni podatak o nesrazmernom učešću majki i očeva u nadprosečnim odnosno subprosečnim obrazovnim profilima ispitanikovih roditelja, naveo nas je da ispitamo i bračnu pokretljivost kod roditelja naših ispitanika. Iz tabele 6 se jasno uočava da su roditelji ispitanika iz vrha društvene piramide (vladajući i srednji slojevi) gotovo u potpunosti sklapali brakove između sebe, dok je od prelaznog sloja (oko 53%) pa naniže u slučaju majki ispitanika došlo do društvenog napredovanja sklapanjem braka sa muškarcem iz višeg društvenog sloja; manuelne radnice oko 37%, domaćice (koje inače čine trećinu „populacije“ majki naših ispitanika) oko 80%. U slučaju poljoprivrednika sa sopstvenim posedom karakteristično je apsolutno sklapanja braka između ovih zanimanja. Ovoj analizi trebalo bi dodati i napredovanje muškaraca odnosno muževa putem braka i to u brakovima sa ženama koje pripadaju srednjem sloju nalazi se oko 9% muškaraca odnosno očeva ispitanika (uglavnom su iz prelaznog sloja oko 4%, ostalih 4.4% podjednako je zastupljeno među osobljem zaštite, penzionerima i nezaposlenima), dok je sa ženama iz prelaznog sloja brak sklopilo oko 20% ispitanika koji pripadaju nižim društvenim slojevima; manuelcima 13.2% i osoblju zaštite 7.9%.

Tabela 6. Bračna pokretljivost roditelja ekonomske elite u Srbiji (2012) (u %)

Položaj majki	Položaj očeva							
	Vladajući slojevi	Srednji slojevi	Prelazni sloj	Manuelni radnici	Osoblje zaštite	Poljopr.	Nzp. Penz.	Ukupno
Vladajući slojevi	5 62.5%	3 37.5%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	8 100%
Srednji slojevi	15 32.6%	27 58.7%	2 4.3%	0 .0%	1 2.2%	0 .0%	1 2.2%	46 100%
Prelazni sloj	8 21.1%	12 31.6%	10 26.3%	5 13.2%	3 7.9%	0 .0%	0 .0%	38 100%
Manuelne radnice	2 14.3%	2 14.3%	1 7.1%	7 50.0%	0 .0%	1 7.1%	1 7.1%	14 100%
Domaćice	11 22.0%	7 14.0%	8 16.0%	14 28.0%	6 12.0%	4 8.0%	0 .0%	50 100%
Poljopriv.	0 .0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	3 100.0%	0 .0%	3 100%
Nzp penz	3 75.0%	0 .0%	0 .0%	0 .0%	1 25.0%	0 .0%	0 .0%	4 100%
Ukupno	44 100%							

Društveno poreklo ekonomske elite u Srbiji (2012)

Sintetizovani pregled rezultata istraživanja elite u Srbiji iz prethodnih godina pokazuje da je posle značajne međugeneracijske pokretljivosti tokom perioda socijalizma došlo do značajnog samoobnavljanja na vrhu

društvene piramide (Lazić, 2011: 169, 175). Tabela 7 oslikava aktuelnu sliku koja je obeležena činjenicom da gotovo 60% ispitanika vodi poreklo od očeva koji se nalaze na vrhu društvene piramide. Ispitanika koji vode poreklo od očeva manuelaca (16%) je nešto više od onih koji vode poreklo od očeva iz prelaznog sloja (13%). Ispitanici čiji su očevi bili poljoprivrednici sa sopstvenim posedom su se broјčano izjednačili sa onima čiji su očevi pripadali strukturama bezbednosti (oko 6%).

Ovi podaci nam govore o još izražajnijem zatvaranju društvene strukture, ali i o većim obrazovnim i uopšte životnim mogućnostima naših ispitanika tokom njihovog školovanja i odrastanja. Ako obratimo pažnju na majke ispitanika primetićemo da ispitanikova porodična struktura takođe beleži značajno učešće drugog roditelja na najvišim društvenim položajima (oko 35%), ali i da je u gotovo istom procentu prisutno i 30% domaćica, što u trećini uzorka upućuje na kontinuitet porodičnog društvenog profila, posmatrano i prema položaju majki (tabela 7a).

Tabela 7. Međugeneracijska pokretljivost na elitne položaje prema položaju očeva (2012) (u %)

Položaj oca ⁵						
Položaj ispitanika	Vladajući slojevi	Srednji slojevi	Prelazni sloj	Manuelni radnici	Osoblje zaštite	Poljoprivrednici
Ekonomska elita	27.3	31.6	13	16.1	6.8	5

Tabela 7a. Međugeneracijska pokretljivost na elitne položaje prema položaju majki

Položaj ispitanika	Položaj majke							
	Vladajući slojevi	Srednji slojevi	Prelazni sloj	Manuelni radnici	Domaćice	Poljoprivrednici	Penz	Nzp
Ekonomska elita	5	29	22.9	8.6	30.9	1.9	1.2	0.6

SADAŠNJOST: ISPITANIK

Karijera ispitanika

Obrazovni profil pripadnika ekonomske elite. S obzirom na to da smo se u prethodnom delu bavili poreklom ispitanika, ovde ćemo se detaljnije zadržati na njihovoj obrazovnoj strukturi, a u nastavku ćemo videti da li postoji kontinuitet u profesionalnom i usmeravanju slobodnog vremena njihovih potomaka mlađih od 15 godina.

5 Slojevi-međugeneracijska pokretljivost: *Osoblje zaštite*: Vojska, policija, čuvari i sl, *Manuelni radnici*: visoko kvalifikovani radnici (VKV), kvalifikovani radnici (KV), službenik sa nižom stručnom spremom, polukvalifikovani radnik (PKV), niskokvalifikovani radnik (NKV), *Prelazni sloj*: slobodna profesija, poslovođa, službenik sa srednjom stručnom spremom, tehničar sa srednjom stručnom spremom, *Srednji slojevi*: niži rukovodilac, stručnjak, mikro-preduzetnik, *Vladajući slojevi*: političar višeg ranga, političar srednjeg ranga, političar nižeg ranga, direktor višeg ranga, direktor srednjeg ranga, direktor nižeg ranga, srednji preduzetnik.

Iz tabele 8 se uočava da nadprosečni profil dominira (90%) u odnosu na ostala dva tipa obrazovanja. Dakle, pripadnici srpske ekonomske elite se mogu opisati kao nadprosečno obrazovani, što u odnosu na njihove roditelje čini značajan pomak imajući u vidu da je oko 45% očeva i oko 22% majki naših ispitanika bilo nadprosečnog obrazovanja. Suprotno tome kod majki ispitanika obrazovni profil koji je bio ispod proseka, činio je jednu četvrtinu uzorka (24.7%). Među očevima naših ispitanika nalazi se 8.6% onih koji nisu zadovoljavali ni prosečne obrazovne profile. Ovaj podatak govori da su čak u tri četvrtine slučajeva kod majki ispitanika i za jednu desetinu u slučaju očeva porodice sa roditeljima subprosečnog obrazovanja shvatale značaj visokog obrazovanja u društvenom napredovanju, i uspele da obezbede školovanje i napredovanje na elitne položaje za svoje potomke. Pošto obrazovanje predstavlja osnovni kanal društvenog napredovanja, uporedili smo obrazovne profile roditelja i ispitanika i dobili sliku o gotovo potpunom zatvaranju elitnih položaja čak i za prosečno obrazovano potomstvo naših ispitanika, a kamoli za one bez ili sa osnovnom školom (i nezavršenom srednjom školom).

Što se tiče prelaznog profila uočava se da on u potpunosti zadovoljava svoj prigodan naziv, jer i u slučaju očeva i majki naših ispitanika (16%) ovaj broj biva sveden za čak tri puta (5.5%). Kod prosečnih obrazovnih profila (takođe 5.5%) zanimljivo je još uočljivije pomeranje ispitanika imajući u vidu da su njihovi roditelji pripadali u znatno većoj meri toj kategoriji obrazovanja; majke 37.6%, a očevi 30.6%.

Tabela 8. Obrazovni profil pripadnika ekonomske elite u Srbiji (2012) (u %)

Obrazovni profil⁶

Nadprosečni profil	Prelazni profil	Prosečni profil	Ukupno
89	5.5	5.5	100

Tabela 8a. Struktura nadprosečnog profila obrazovnog pripadnika ekonomske elite u Srbiji (2012) (u %)

Nadprosečni profil	
Fakultet prirodnih ili tehničkih nauka i vojna akademija	30.1
Ekonomija	29.4
Postdiplomski	21.5
Pravni fakultet	4.9
Ostali fakulteti društvenih nauka	3.1

Narednu zanimljivost vezanu za obrazovni profil čini unutrašnja struktura nadprosečnog tipa (tabela 8a). Njegov sastav obeležava dominacija prirodnjačkog (tehničkog) i ekonomskog obrazovanja među pripadnicima srpske ekonomske elite (oko 60%), a čak jedna petina uzorka ima i postdiplomski stepen obrazovanja.

⁶ Obrazovni profili: *prosečni profili*: srednja škola za radnička zanimanja, srednja škola za tehnička i druga stručna zanimanja, gimnazija, srednja škola opšteg tipa; *prelazni profil*: viša škola ili više od dve godine fakulteta, *nadprosečni profili*: fakulteti prirodnih i tehničkih nauka, društveni fakulteti, pravni i ekonomski fakultet i vojna akademija, postdiplomski stepen (dr, mr, specijalizacija)

S jedne strane, potreba i društveni zahtev formalnog obrazovanja za dolazak na elitne položaje a s druge, opšti podaci o, na primer, nezavidnom poznanju maternjeg jezika kod mlade dece, navode nas da se zapitamo da li će elita biti motivisana i spremna da svoju decu školuje na prirodno-tehničkim ili ekonomskim fakultetima (videti tabele 8 i 8a) ili će potražiti neki drugi put usmeravanja materijalnih resursa kako bi im obezbedili uslove za uspešniji život i društveno napredovanje; novi vid *umrežavanja*. Drugim rečima, imajući u vidu strukturu dominantnog obrazovnog profila ispitanika, postavlja se pitanje da li ispitanici smatraju da je veštine i interesovanja iz prirodnih (računarskih) ili ekonomskih nauka potrebno razvijati i kod njihove maloletne dece. Ujedno takav trend predstavlja i subjektivnu sliku o zadovoljstvu i nužnosti njihovog obrazovanja naspram trenutnog zanimanja.

Tabela 9. Unutargeneracijska pokretljivost na elitne položaje (u %)

Položaj ispitanika na prvom radnom mestu⁷

Položaj ispitanika	Vladajući slojevi	Srednji slojevi	Prelazni sloj	Manuelni radnici	Osoblje zaštite	Poljoprivrednici
Ekonomska elita	6.1	78.4	13.5	1.2	0.6	0

Unutargeneracijska pokretljivost pokazuje da je oko 6% ispitanika svoj aktivni radni vek započelo sa elitnih položaja. U najvećem broju slučajeva (oko 80%) došlo je do napredovanja tokom aktivnog radnog veka ali je i pređeni put u tim karijerama znatno kraći nego za ostale slojeve. Napomenimo da podaci o obrazovnim tipovima ispitanika upućuju da je lična trajektorija ispitanika uglavnom započinjala na stručnjačkim pozicijama a u momentu ispitivanja dostizala je upravljačku poziciju. Za 13.5% ispitanika skok iz prelaznog sloja na elitne mogao bi biti posmatran dvojako. S jedne strane kao duži, pa samim tim i naporniji put, dok s druge strane može biti viđen i kao veće postignuće u odnosu na startnu društvenu poziciju. Za oko 2% ispitanika put do elitnih položaja je započinjao na najnižim pozicijama manuelaca ili osoblja zaštite pa se njihov lični uspon može smatrati najdalekometnijim.

Brak

Obrazovni profil ispitanikovog supružnika. Supružnici pripadnika ekonomske elite su zaposleni u 86% slučajeva (oko 2% sa pola radnog vremena), dok je domaćica i penzionera oko 5%. Preostalih 9% je nezaposleno bilo da se radi o licima koja aktivno traže posao ili o licima koja uopšte ne žele da rade. Struktura obrazovanih profila i zanimanja supružnika je predstavljena u tabelama 10 i 11. Imajući u vidu obrazovni i profesionalni profil supružnika uočavamo izvesnu sličnost; 72% supružnika je na elitnim

⁷ Slojevi-unutargeneracijska pokretljivost: *Osoblje zaštite*: vojska, policija, čuvari i sl, *Manuelni radnici*: visoko kvalifikovani radnici (VKV), kvalifikovani radnici (KV), *Prelazni sloj*: poslovođa, službenik sa srednjom stručnom spremom, tehničar sa srednjom stručnom spremom, *Srednji slojevi*: mali preduzetnik, mikropreduzetnik, samozaposlen-registrovan, niži rukovodilac, stručnjak, *Vladajući slojevi*: političar srednjeg ranga, političar nižeg ranga, direktor srednjeg ranga, direktor nižeg ranga, srednji preduzetnik.

položajima, dok 71.3% poseduje nadprosečno obrazovanje. Poređenjem nadprosečnog obrazovnog profila uočava se da je broj nadprosečno obrazovanih pripadnika elite i njihovih supružnika nije potuno proporcionalan (oko 90% u odnosu na oko 70%)

Tabela 10. Obrazovni profil supružnika pripadnika ekonomske elite u Srbiji (2012) (u %)

Obrazovni profil supružnika			
Nadprosečni profili	Prelazni profil	Prosečni profili	Ukupno
71.3	8.8	19.9	100

Tabela 10a. Nadprosečni obrazovni profil supružnika (u %)

Nadprosečni profil	
Fakultet prirodnih ili tehničkih nauka i vojna akademija	18.4
Ekonomija	21.3
Postdiplomski	11
Pravni fakultet	4.4
Ostali fakulteti društvenih nauka	11.8

Profesionalni profil supružnika i bračna pokretljivost. Poredeći tabele 9 i 11 vidimo da je (ne računajući penzionere oko 3%, nzp je 8.8%) u oko 30% slučajeva elitnih porodica došlo do bračne pokretljivosti na najviše položaje usled elitnog položaja ispitanika; gotovo polovina supružnika dolazi iz prelaznog sloja 12.5% a dobar deo i iz sloja nezaposlenih oko 9% .

Tabela 11. Profesionalni profil supružnika pripadnika ekonomske elite u Srbiji (2012) (u %)

Položaj ispitanika	Položaj supružnika							
	Vladajući slojevi	Srednji slojevi	Prelazni sloj	Manuelni radnici	Osoblje zaštite	Penzioneri	Domaćice	Nezaposleni
Ek. Elita	13.2	58.8	12.5	0.7	0.7	2.9	2.2	8.8

Standard života subjektivna klasna pripadnost

Materijalni položaj i subjektivna klasna pripadnost

Tabela 12. Materijalni položaj elite u Srbiji (2012) (u %)

Materijalni položaj	Broj ispitanika	%
Viši srednji	10	6.1
Viši	153	93.9
Ukupno	163	100.0

Tabela 12a. Subjektivno viđenje klasne pripadnosti u Srbiji (2012) (u %)

Klasa	Broj ispitanika	%
Viša i viša srednja	85	52.1
Srednja i niža srednja	78	47.8

Letimičan pogled na tabelu 12 otkriva gotovo savršenu uniformnost po pitanju materijalnog indeksa kod pripadnika ekonomske elite u Srbiji (oko 94%). Detaljnija analiza pripadnosti nešto nižem materijalnom položaju (viši srednji 6%) čini se praktično neizvodljivom bez dubinskog istraživanja društveno ekonomske pozicije. Subjektivno viđenje sopstvenog klasnog položaja pokazuje drugačiju srazmeru rasporeda, odnosno uniformno visoki materijalni položaj biva kod polovine ispitanika prepoznat kao pripadnost srednjoj klasi (tabela 12a). Analizom i kritičkom refleksijom sledeća dva indikatora standarda života pokušaćemo da podrobnije oslikamo zanimljivo odstupanje između uniformnosti materijalnog položaja i viđenja sopstvenog klasnog položaja.

Godišnji odmor. Iako „tip smeštaja na godišnjem odmoru“ predstavlja jedan od indikatora potrošnje (materijalnog indeksa) naših ispitanika, kategorija „korišćenje godišnjeg odmora prvenstveno je pitanje zdravlja, opuštanja i odmora u novoj sredini bez pritiska svakodnevnih briga“ (Bogdanović, 1987: 71). Ono je, međutim u postojećim društvenim uslovima uslovljeno s jedne strane materijalnim mogućnostima a s druge, stečenim navikama i formiranim shvatanjima, o njegovoj neophodnosti (isto).

Iz svakodnevnih iskustava poznato je da i individualni odnos prema njegovoj neophodnosti i prirodi (frekvenciji odmora, tipu i lokaciji smeštaja, itd.) u okviru jedne porodice može biti izuzetno različit. Shodno tome, dobijena slika o odmoru na osnovu podataka iz ovog istraživanja ne može se tumačiti u navedenom širem kontekstu, već samo kao jedan od indikatora standarda života ekonomske elite u Srbiji.

Međutim, analizi uže slike (indikator potrošnje) ove veoma bitne karakteristike životnog stila jednog društvenog sloja, moralo bi se dodati nekoliko napomena, imajući u vidu generacijsku dimenziju našeg istraživanja (poreklo ispitanika, aktuelni položaj, navike potomstva).

Naime, imajući u vidu relativno dugo vreme trajanja iz perspektive ljudskog životnog veka (tri generacije), u našem sociografskom kroki-ju društveno vreme je čini se proticalo znatno brže, mereći ga čak i kroz kategorije poput smeštaja na godišnjem odmoru u životima ovih porodica. Imajući u vidu život u okviru jedne države (SFRJ), u kojoj su resurse na Jadranskom moru ili planinskim odmaralištima koristila preduzeća iz svih ili gotovo svih republika, za roditelje ispitanika i ispitanike, tokom odrastanja, nekadašnji „domaći smeštaj“ u ovom trenutku (za iste osobe) predstavljamo kao „odmor u inostranstvu“. Dinamika društvenih zbivanja u poslednjih nekoliko decenija upućuje nas da se zapitamo, da li će potomci naših ispitanika današnju percepciju inostranog lokaliteta odmora posmatrati drugačije, potencijalnom integracijom (ili čak idejom integracije) nekadašnjih republika u jednu širu zajednicu na ovom kontinentu? Da li promena lokaliteta odmora u našim istraživanjima već danas (a i u buduć-

nosti) utiče na razlike između istraživačke procene i subjektivnog osećaja aktera kada je u pitanju ova dimenzija potrošnje, odnosno standarda života. Da li je standard ekonomske elite u Srbiji delimično promenjen jer danas ispitanici letujući u istom mestu gde su letovali u detinjstvu sa roditeljima, ne letuju više u „domaćem“ nego u „inostranom smeštaju“? Da li vlasnička ujedno znači i epistemološku „promenu“ kada je u pitanju tip smeštaja na odmoru? Na primer, da li letovanje u istom objektu kategorisanom u jednoj generaciji kao „društveno odmaralište“ a u drugoj ili trećoj kao „privatizovani hotel“, zaista „objašnjava“ promenu jednog od indikatora životnog standarda i stila u životnim i porodičnim istorijama ispitanika ili je samo jedan od indikatora privatizacije i sukcesije nekadašnje zajedničke imovine?

Možda se upravo deo odgovora na razlike između materijalnog indeksa i subjektivnog viđenja klasnog položaja, pored mogućeg ličnog nezadovoljstva, krije u slici o izuzetnoj nesrazmeri lokaliteta godišnjeg odmora danas; unutar Srbije se odmara 5% pripadnika ekonomske elite dok njih 20.1% pored toga odlazi i na odmor u inostranstvo. Najveći broj ispitanika (74.8%) odmor provodi u inostranstvu.

Tabela 13. Tip smeštaja na odmoru (u %)

Hotel	Privatni	Sopstveni	Rodbina, prijatelji	Ostalo	Ukupno
65	26.4	3.1	2.5	3.1	100

Najbolji prijatelj. Tumačenje sklapanja prijateljstava i druženja među određenim društvenim grupama pripada, delimično, analizama životnog stila društvenih grupa. Prelazak sa primarnih (srodničkih) na sekundarne (kolege, komšije, ili prijatelji sa hobija) odnose u druženju označava uopšteno gledajući jednu dimenziju prelaska sa ruralnog na urbani način života. Još specifičniji izbor prijatelja, iz istog društvenog sloja ili profesije, ukazuje s jedne strane na „klasnu svest“ (interesno i solidarno udruživanje), dok s druge, omogućava refleksivno-komparativni orijentir aktera unutar istog društvenog sloja. Ideja o refleksivno-komparativnom orijentiru delimično je razvijena na nalazima koje smo dobili prilikom istraživanja apatije među nezaposlenima, gde je istovremeno uočena i solidarnost i kontrakcija grupe prema unutra; pored profesionalne solidarnosti, detektovano je i okretanje porodici i očuvanje osnovnih anticipacijskih potencijala među nezaposlenima (Mitrović, 2013). Drugi impuls ovoj ideji daju zvanični medijski izveštaji o usmeravanju potrošnje najbogatijih pojedinaca i porodica širom sveta.

Tek dublje istraživanje odnosa između najboljih prijatelja i indikatora potrošnje, poput odmora ili luksuznih dobara, dalo bi širu i svakako jasniju sliku o konkretnoj društvenoj grupi. Tako na primer, u vremenima ekonomskih kriza primetno je da pripadnici ekonomske elite više pažnje polažu na porodične i duhovne vrednosti pa svoju potrošnju iz pravca luksuznih dobara usmeravaju na porodična putovanja u predele netaknute prirode, ili anonimnu kupovinu umetnički vrednih eksponata, kako bi

učinili jedinstvenim i oplemenili lične duhovne vrednosti i odnose unutar porodice, s jedne strane, dok s druge strane ne skreću pažnju javnosti na njihovu potrošnju u kriznom vremenu. Slično kao i kod suprotnog društveno-ekonomskog pola (nezaposlenih) čini se da je i u ovoj elitnoj grupi приметна izvesna kontrakcija ka unutra. Ipak ta kontrakcija je kvalitativno znatno drugačija. Drugim rečima alokacija resursa se sa „usmerenosti na spoljašnost“ preusmerava na takozvano „razvijanje unutrašnjih vrednosti“; prelazak sa „pokazivanja“ pred prijateljima na intimno uživanje.⁸ Dužim praćenjem ovakvih odnosa bilo bi moguće, indirektno, sklopiti izvesni društveni mozaik i dobiti sliku o subjektivnom osećanju ispitanika o izlasku iz krize ili čak dubljim promenama u percepciji porodice i porodičnih odnosa.

Posmatrajući luksuzna dobra ispitanika, vidimo da na primer luksuzni čamac ili jahtu (preko 2000 eura) poseduje samo 3% ispitanika. Primenjujući merilo luksuza sa čamca na automobile uočavamo nešto realniju sliku o statusnim simbolima naših ispitanika. Luksuzne automobile (preko 2501 eura–preko 40000 eura) poseduje preko 86% ispitanika.

Ovaj podatak se u svetlu prethodnih pretpostavki može tumačiti barem na dva načina. Prvo, čini se da pripadnici srpske ekonomske elite ipak manje pažnje polažu na unutrašnje vrednosti i negovanje porodičnih uspomena („ostala luksuzna dobra“, na primer umetnine su zastupljena sa 2.5%), a više na vidljive statusne simbole. Drugo, ovaj podatak delimično upućuje da je pored statusne distinkcije u odnosu na niže slojeve, moguće i statusno takmičenje i upoređivanje među najboljim prijateljima (uglavnom vrh društvene piramide) i susedima.

Iz priložene tabele se uočava da ispitanikovi najbolji prijatelji gotovo u potpunosti potiču sa vrha društvene piramide (oko 90%), što potvrđuje ustaljenu sliku umreženosti i zatvorenosti ove društvene grupe (Mills, 1956). Pored toga društvena homogenost jednog od indikatora životnog stila i standarda ispitanika potvrđuje našu pretpostavku o prepoznavanju klasnih interesa među ispitanicima.

Tabela 14. Položaj najboljeg prijatelja ispitanika (u %)

Položaj ispitanika	Položaj najboljeg prijatelja						Ukupno
	Vladajući slojevi	Srednji slojevi	Prelazni sloj	Manuelni radnici	Student	Nezaposleni	
Ek. elita	28.8	60.7	4.9	2.4	1.2	1.8	100

⁸ Moguće je da u pojedinim slučajevima dolazi i do preklapanja ovih tendencija, o čemu na primer svedoče neke izložbe ili medijski izveštaji sa „egzotičnih“ putovanja pripadnika elite. Videti na primer, prodajnu izložbu fotografija Čedomira Jovanovića nastalih tokom njegovog alpinističkog osvajanja planinskog lanca Karakorum u Pakistanu. Više videti na <http://www.akter.co.rs/30-kultura/42418-izlo-ba-fotografija-edomira-jovanovi-a.html> Pristupio 25.08.2013.

BUDUĆNOST: POTOMSTVO

Formiranje životnog stila potomaka ekonomske elite

Imajući u vidu činjenicu da oko polovine (48.5%) pripadnika elite nema decu do 15 godina starosti, raspored i usmeravanje slobodnog vremena dece navedenog uzrasta odnosi se na polovnu (51.5%) ispitivanog uzorka.

Tabela 15. Organizovanje slobodnog vremena potomaka ekonomske elite prema različitim aktivnostima (u %)

Aktivnost	DA	NE
Strani jezik	37.4	14.1
Sport-redovni treninzi	35	16.6
Umetnost	11	40.5
Računarstvo	5.5	46
Tehnička znanja	1.8	49.7

Usmeravanje slobodnog vremena maloletne dece prvenstveno je pitanje njihovog vaspitavanja i sticanja izvesnih navika koje mogu biti od vitalnog značaja za određeni stil života i dalje profesionalno i društveno profilisanje. Pored toga roditeljsko usmeravanje predstavlja često i spoj ambicija roditelja, materijalnih mogućnosti i talenata i želja same dece.

Pogled na tabelu 15 nedvosmisleno ukazuje da ekonomska elita čiji je obrazovni profil uglavnom tehničkog ili prirodnog obrazovanja (tabela 8a) usmerava svoju decu najmanje u tom pravcu (1.8% odnosno 5.5%). Pored toga takođe se uočava da gotovo 75% roditelja usmerava decu u pravcu redovnih sportskih treninga i učenja stranih jezika, što mogu biti vezane aktivnosti jer se vrhunske pripreme, takmičenja i dalja usavršavanja odvijaju veoma često u inostranstvu. Imajući u vidu državnu politiku nagrađivanja vrhunskih sportista (na primer rešavanjem stambenog pitanja) i obezbeđivanja nacionalnih penzija za osvajače svetskih i olimpijskih medalja, potom i ulaganje i upravljanje ekonomske i političke elite u različitim sportskim savezima (*umrežavanje*), s jedne strane, i mogućnost olakšanog pristupa inostranim univerzitetima preko sportskih stipendija s druge strane, ovakvo usmeravanje aktivnosti dece čini sasvim racionalnim izborom. Ovakav vid akcije ima i svoje drugo lice, a to je slika o korisnosti ili značaju (tehničkih ili ekonomskih) obrazovnih profila u sticanju društvene i ekonomske moći. Pored toga sasvim je jasno da proces marginalizacije osnovnog, a pogotovo visokog obrazovanja potpomaže navedeno umrežavanje politike, kapitala i sporta.

U odnosu na ubeđenje iz prošlosti, a delimično i iz iskustva sa starijim potomcima⁹ koji su okončali studije, pripadnici ekonomske elite danas kroz akcije finansiranja obrazovanja mlade dece grade sliku njihovog uspeha u budućnosti motivisani sticanjem ekonomske samostalnosti kroz

⁹ Oko 86% starijih potomaka u jednoj trećini uzorka elite trenutno pripada srednjim slojevima. Ovaj podatak može navesti naše ispitanike da školovanje nije doprinelo direktnom samoobnavljanju, elitnih položaja. Dakle njihova najstarija deca će ukoliko se nastavi trend samoobnavljanja elite morati da pređu isti put kao njihovi roditelji, od stručnjačkog (srednjeg) do elitnog položaja. Zbog toga je moguće da se kao refleksija javlja usmeravanje aktivnosti mladih potomaka na zabavljačka i sportska zanimanja.

sport ili neki drugi vid aktivnosti koji ne zahteva niti stručno tehničko, računarsko-matematičko, pa čak kako pokazuju navedena pedagoška istraživanja, ni solidno znanje maternjeg jezika.

Svi ovi nalazi omogućavaju da naslutimo da za dobar deo grupe poslovnih ljudi, koja bi trebala, ne samo ekonomski nego i epistemološki, da bude „izuzetna“ i pokretač društvenog razvoja obrazovanje ima tek sekundarni značaj. Ipak, čini se da takav stav nije preovladavo konstantno tokom njihovog života. Ono što oni svesno ili nesvesno rade kroz usmeravanje aktivnosti svog potomstva šalje poruku da smisao obrazovanja nije više sticanje potrebnih znanja i stručnosti, niti zadovoljavanje nekog unutrašnjeg dobra ili ličnih vrednosti, nego puka fasada kojom se stvara neprozirnost današnjih meritokratskih principa i razvija takozvani „diskrecioni princip nagrađivanja“; društveni zahtev se zamenjuje regrutovanjem, pa samim tim i formiranjem strukture, novih pripadnika elite sa aktuelno vladajućih položaja. Novi pripadnici elite moraju da se prilagode, u svakom smislu, zahtevu onih iznad njih, a ne objektivnoj potrebi i zahtevu društva.

Iako je, uopšteno gledano, usmeravanje slobodnog vremena dece na sport, učenje stranog jezika ili umetnost, pored imunizacije i zdravstvene zaštite mladih, jedna od vrhunskih društvenih vrednosti, to ipak ne znači da te aktivnosti mogu zameniti znanja i veštine koje im pruža opšti obrazovni sistem. Naprotiv, dodatne aktivnosti se i nazivaju tako jer razvijaju neke dodatne talente dece a ne služe zameni osnovnih aktivnosti. Pored toga ukoliko je to usmeravanje samo jednosmerno, odnosno ako je dete prinuđeno da suzbija tehničke ili računarske veštine, čestim i napornim treninzima, zbog roditeljske ambicije da njihovo mlado dete postane vrhunski sportista, onda ne samo da trpi opšta kultura i obrazovni sistem jednog društva, nego se što je možda još bolnije ozbiljno narušavaju odnosi roditelja i njihove mlade dece. Epistemološka i na koncu funkcionalna razlika između „osnovnog“ obrazovanja, „opšte“ kulture i „slobodnih“ aktivnosti upravo leži u obavezности i opštosti jednih i slobodi izbora i „izuzetnosti“ drugih aktivnosti. Samo „doslovno čitanje“ i razumevanje ovih praksi može obezbediti društveni napredak i solidarnost između različitih društvenih slojeva i suzbiti iskušenje tiranije iz odnosa roditelja i njihove mlade dece.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Imajući u vidu analitičko-teorijski okvir ovog istraživanja, možemo konstatovati da je: utvrđen značajan pomak u društvenom a posebno u stepenu obrazovanja ekonomske elite u odnosu na njihove roditelje. Oko 60% ispitanika vodi poreklo od očeva sa najviših društvenih pozicija. Iz preseka ovih nalaza proizilazi da su roditelji kao i sami ispitanici tokom odrastanja verovali i koristili školski kanal kao osnovni kanal društvenog napredovanja ka elitnim položajima. Posmatrajući stepen i profil obrazovanja uočavamo da današnja ekonomska elita u znatnoj meri odstupa od svojih predaka. Na primer nadprosečni profil obrazovanja danas zauzima 90% uzorka dok je u slučaju njihovih roditelja on bio zastupljen sa oko 45% kod očeva i oko 20% kod majki.

Analizirajući porodičnu sliku ekonomske elite kao i u slučaju njihovih roditelja dolazimo do zaključka o visokom učešću sklopljenih brakova između supružnika na vladajućim pozicijama. Ipak kod njihovih roditelja značajno je učešće majki-domaćica (jedna trećina) koje u 80% slučajeva sklapanjem braka napreduju na društvenoj skali. Naše istraživanje pokazuje da je učešće domaćice kao supruge današnje ekonomske elite svedeno na svega 2%.

Pored toga istorijski posmatrano (ne samo u odnosu na roditelje) sasvim je jasno da je profesionalna struktura srpske ekonomske elite znatno uznapredovala (Lazić, 2011: 117–118). U tom svetlu ali i u svetlu društvenog zatvaranja ove grupe potrebno je istaći da u današnjem sastavu nema onih koji polaze sa pozicije poljoprivrednika, a gotovo da je slično i sa zanimanjem manuelnih radnika. Od 90% nadprosečno obrazovanih pripadnika elite, čak njih 80% prelazi relativno kratak put od stručnjačkih do elitnih pozicija. Sve u svemu logičnim se postavlja pitanje da li u odnosu na izraženi obrazovni (profesionalni) i društveni napredak elite u istorijskom smislu i u odnosu na svoje pretke, isto treba očekivati i od njihovih potomaka?

Analiza usmeravanja aktivnosti maloletne dece ispitanika na elitnim položajima, međutim upućuje na zaključke druge prirode. Pripadnici ekonomske elite u Srbiji mahom usmeravaju aktivnost svoje dece na sport i učenje stranog jezika, što u kombinaciji sa navedenim (pedagoškim) istraživanjima o zapostavljanju maternjeg jezika u obaveznom sistemu obrazovanja dovodi u pitanje dosadašnji način samoobnavljanja ekonomske elite. Poređenjem strukture obrazovnih profila ispitanika i aktivnosti njihove dece uočena je izuzetna disproporcionalnost. Naime, u obrazovnom profilu ispitanika dominiraju tehničke odnosno prirodne nauke i ekonomija. Suprotno tome usmeravanje njihove dece na tehnička znanja i veštine ne zauzima čak ni 2% među ponuđenim aktivnostima (umetnost, strani jezici, sport, računarstvo). Pored toga zabrinjavajuće je da i računarske veštine nisu zavredele veliku pažnju roditelja i dece (oko 5%). Jedan od razloga možemo potražiti u zdravorazumskoj logici da će dete vremenom u sudaru sa novom tehnologijom samo po sebi steći potrebna znanja za njeno korišćenje. Ovim pristupom ne samo da se ograničavaju talenti i potencijali novih generacija nego se one od najranijeg detinjstva oslobađaju svih etičkih normi i pravila u korišćenju tehnologija veoma moćnih kapaciteta, kako za inovaciju tako i za zloupotrebu. Poređenje stručnih profila elite i usmeravanja aktivnosti njihove dece nameće i pitanje, da li su ti ispitanici zadovoljni svojim položajem, jer svoje potomke usmeravaju na druge vrste aktivnosti i interesovanja?

Zatim, da li se kod elite nastavlja trend uočen i kod obeshrabljene zajednice nezaposlenih? Odnosno da li je i ovde reč o gubitku značaja vokacije, jer na osnovu usmeravanja njihove dece pretpostavljamo da je osnovni motiv zarada a tek potom obnavljanje zanimanja. Iz analize kontinuiteta obrazovanja i društvenog položaja ekonomske elite u Srbiji možemo protumačiti i njihovu sliku o važnosti znanja za društvenu nagradu. Ta slika je najjasnije predstavljena kroz navedene razlike o odnosu prema znanju iz njihovog detinjstva i mladosti, obrazovanosti njihovih roditelja

i usmeravanja njihove dece. Daljim tumačenjem ovog odnosa moguće je zaključiti da se društveni zahtev viđen očima elite u srpskom društvu dramatično promenio tokom života ispitivane generacije; od verovanja i uzdanja do nepoverenja i neuzdanja u školski kanal kao primarni vid stizanja ili obezbeđivanja elitnih pozicija. Ovakvo tumačenje izaziva veliku zabrinutost i pred nas postavlja nekoliko veoma važnih pitanja. Da li se uz sliku o ovoj promeni društvenog zahteva zaista promenila potreba društva? Odnosno da li Srbiji danas ili na duže staze ne trebaju stručnjaci? Ko su stručni ljudi koji odlaze iz zemlje i iz kakvih porodica oni potiču?

Potvrdu za ovu zabrinutost pronalazimo u podacima koji pokazuju da najviši društveni slojevi kroz strukturu slobodnih aktivnosti i opšte zapostavljanje osnovnog obrazovanja nameću zahtev koji nije realan za većinu stanovništva; jer su za redovne treninge i dodatne časove stranog jezika potrebna znatna novčana sredstva. Iz ovog proizilazi da možda ostaje otvoren kanal obrazovanja za decu koja potiču iz prelaznih i nižih društvenih slojeva. Sledstveno tome ona deca koja iskoriste otvorenost obrazovnog kanala biće suočena sa novim vidom umrežavanja između elite, sporta i zabave te bi usled takvih prepreka svoju društvenu i ekonomsku samostalnost mogli potražiti u inostranstvu.

Još jedna od latentnih zabrinutosti leži u činjenici da nije jasno šta će se desiti sa decom iz najviših slojeva koja se opredele na primer za sportske profesije, ali ne uspeju da zadovolje vrhunske sportske rezultate? Kao logično rešenje nameće se preuzimanje na primer porodičnih poslova; elitnih. Ipak razočaranje „sportskim neuspehom“ te dece i njihovih roditelja moglo bi proizvesti neku vrstu „nezadovoljnih tirana“ koji su se formirali, između ostalog, i potencijalnim dugogodišnjim nametnutim odnosom između roditelja i dece; tihom prinudom dece na sport. Nova briga koja proizilazi iz tog podatka je da nema velike razlike između „zadovoljnog“ i „nezadovoljnog tiranina“ u budućim društvenim odnosima na relaciji autoritarna elita-najniži i bezvoljni društveni slojevi.

Konačno poređenjem ovih nalaza sa navedenim ranijim istraživanjima ekonomske elite govore da u stanju stabilizacije društvene strukture u Srbiji umesto da školski kanal i lična zalaganja postanu osnovni kanali društvenog napredovanja, dolazi do neke vrste sociokulturne improvizacije kroz potencijalno usmeravanje potomstva na umrežavanje sa političkom, zabavljачkom i sportskom elitom ili odlaskom u inostranstvo.

LITERATURA

Bogdanović, Marija. „Nejednakosti u materijalnim uslovima života proučavanih društvenih slojeva“. U *Društvene nejednakosti*, 51–79. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet u Beogradu, 1987.

Dnevni akter, 2013. „Izložba fotografija Čedomira Jovanovića“, Tanjug, petak, 07.06.2013, 23:38 <http://www.akter.co.rs/30-kultura/42418-izlo-ba-fotografija-edomira-jovanovi-a.html> (pristupljeno 25. 8. 2013).

- Lazić, Mladen. *Čekajući kapitalizam. Nastanak novih klasnih odnosa u Srbiji*. Beograd: Službeni glasnik, 2011.
- Mills, Charles W. *The Power Elite*. Oxford, New York: Oxford Press, 1956.
- Mitrović, Veselin. „Socijalna struktura apatije i fenomenologija *besperspektivnosti* među nezaposlenima u Srbiji“. U *Promene osnovnih struktura društva Srbije u periodu ubrzane transformacije*, 364–382. Beograd: Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet u Beogradu i Čigoja štampa, 2013.
- Murray, Thomas H. „Enhancement.“ U *The Oxford Handbook of Bioethics*, edited by Bonnie Steinbock, 491–516. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Stevanović, Jelena, Slavica Maksić i Lazar Tenjović. „O pismenom izražavanju učenika osnovne škole“. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja* 41, 1 (2009): 147–164.
- Schütz, Alfred. *The Phenomenology of Social World*. USA: Northwestern University Press, 1967.

Veselin L. Mitrović

CHARACTER OF THE ELITE AND THE FUTURE OF SERBIA

Summary: The paper considers socio-economic and educational profiles of the economic elite in Serbia. The purpose of the paper is to establish whether there are any social and moral motives for the improvement of a social position of the ruling class representatives. Due to the type of research methodology (quantitative research), we have attempted to fulfill the research goal by measuring the continuity of socio-economic profiles over three generations: elite members, their parents and their children. Unlike the category of vertical mobility which can be observed only between the first two generations, educational profiles were analyzed over three generations. In the youngest generation, we observed what free time activities were favored, as this is one of more important indicators for possible future life styles of elite members' descendants. A significant difference between educational structures of elite members' parents and elite members would indicate that first two generations believed education to be instrumental in acquiring elite membership. On the other hand, a discontinuity in regarding education as a condition for elite membership would point towards a lack of moral motives necessary for social climbing as well as dissatisfaction with elite members' current professions, which, paradoxically, enabled the acquisition of the elite status in the first place.

Key words: elite, education, profession, free time activities, social mobility

